

A Déli-Kárpátok rejtőző ékköve: a Kapacina-hegység

Less Nándor barátom emlékére

A Déli-Kárpátok kapcsán minden geográfusnak, természetjárónak először az jégkorszaki gleccserek által formált magashegyi tájképek ugranak be. Földrajzos berkekben közismert tény, hogy a Déli-Kárpátok a kárpáti hegykoszorú legtömegesebb, legnagyobb átlagmagasságú hegysége, melyet csupán az Olt tör át. A Fogarasi-havasok, a Retyezát vagy a Pareng-hegységek jégformálta (glaciális) formakincsét már a XX. század elején olyan neves geomorfológusok kutatták, mint Lóczy Lajos, Schréter Zoltán, vagy a francia Emanuel de Martonne. A hazai és erdélyi turisták is leginkább e közismert hegységek éles gerincekkel, festői teknővölgyeit, tengerszemeit kedvelik, és általában e vadregényes területek egyben a legismertebb túracélpontok is.

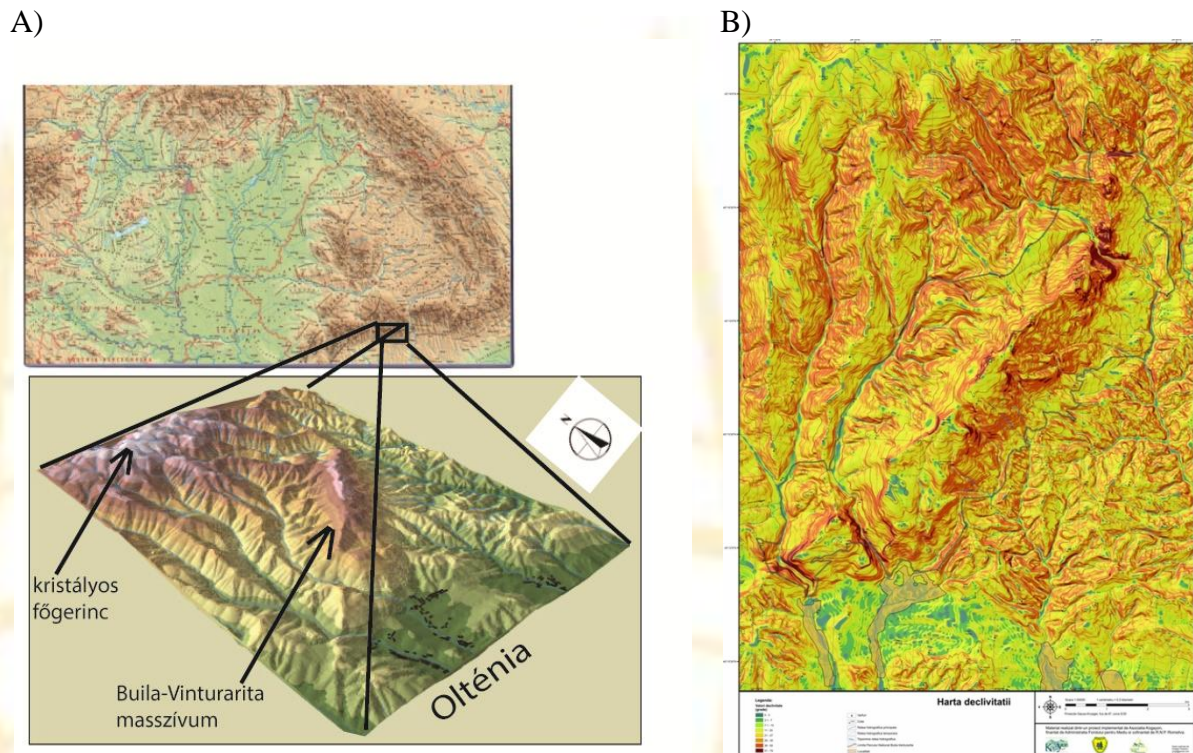
Van azonban egy méltatlanul elfeledett, turisztikai, és felszínalaktani szempontból sem kellően ismert hegysége a Déli-Kárpátoknak, mely mindenképp több figyelmet érdemel: a *Kapacina-hegység*. Magyar nyelven csupán PINCZÉS Zoltán Déli Felföld természetföldrajzát bemutató monográfiája és SZABÓ Ödön a *Földrajzi Közlemények* hasábjain megjelent tanulmánya mutatja be a hegység természetföldrajzi viszonyait (PINCZÉS Z. 1994, SZABÓ Ö. 1998). LESS Nándor a hegység növényföldrajzáról adott összegzést kéziratot munkájában (LESS N. 1988).

Jelen írásomnak nem célja ezekben a munkákban hegység földrajzi jellemzőit monografikus módon leírt információkat megismételni, csupán szeretném felhívni az olvasók figyelmét e terület természetföldrajzi különlegességeire, „tankönyvi” példákba illő morfológiai jellegzetességeire. Nem titkolt célom, hogy ezáltal hozzájáruljak ahhoz, hogy ez a sok természet és társadalomföldrajzi érdekességet rejtő hegyvidék szakmai tanulmányutak, terepbejárások, esetleg részletesebb terepi kutatások célpontjaivá váljék.

Lássuk hát, milyen egyedi jellemvonásokkal bír a Kapacina-hegység, és melyek azok a természetföldrajzi folyamatok, melyek iskolapéldáival itt találkozhatunk:

1) *Egyedülálló a hegység kőzettani változatossága.* A Déli-Kárpátok szinte teljes területére a metamorf kristályos kőzetek a jellemzőek, melyeket helyenként mélységi magmás gránit intrúziók jártak át, illetve mészkövek fedtek le. Bár ezek a kőzetek a Kapacina-hegységben is jelen vannak, hisz a főgerincet is ezek az idős kristályos kőzetek (gneisz, csillámpala, gránit) alkotják, de a hegység területének nagyobb részét üledékes kőzetek, így a jura mészkő, és a harmadidőszaki konglomerátum, homokkő alkotja.

2) *Felszínalaktani változatosság.* A nagymérvű kőzettani diverzitás tükröződik a terület geomorfológiájában is. Bár a hegységet északról szegélyező metamorf kőzetekből álló főgerinc magassága nem volt elegendő a gleccserek kialakulásához, a jégkörnyéki periglaciális formákkal – például girlandos gyepteraszokkal, kőfolyásokkal – gyakran találkozhatunk itt. Emellett a 2000 m körüli csúcsokból álló főgerinc a harmadidőszaki elegyengetett felszínnek iskolapéldája. A Déli-Kárpátok három trópusi tönkösödés (mállási folyamatok és areális erózió) által kialakított elegyengetett felszínnek közül a legidősebb, a kréta-eocén határán kialakult úgynevezett Borescu-felszín jelenik meg itt mintegy 2000 m magasságban futballpályaszerű tágas fennsíkok, alhavasi rétek formájában. A K-NY-i irányú, észak felé meredeken lejtő főgerincről bővizű, gyors folyású patakok indulnak el egyrészt északra a Lotru (Lotár) másrészt délre Olténia felé. Ez utóbbi vízfolyások azonban mielőtt kiérnének az Olténiai síkságra, átvágják magukat a Buila-Vânturarița mészkő masszívumán. Ez az az 1800 m körüli csúcsokkal jellemezhető mészkőgerinc az, ahol a Kapacina-hegység festői szépségű mészkőtornyait, és szurdokait, barlangjait találjuk (1. A-és B ábra).

1. ábra A) Kapacina-hegység földrajzi helyzete, és domborzatmodellje, valamint
B) Lejtőkategória térképe (TUDOR C., FLUERARU C. 2004 alapján, Internet 1-2.)

A hegység legdélebbi homokkőből, és konglomerátumból álló völgyei pedig ismét a kőzetminőség és a völgykeresztmetszet közti kapcsolat tankönyvi példái lehetnek. A keményebb konglomerátumok esetében szurdokszerűen összeszűkülő völgyek keresztmetszete a homokkővön V, vagy talpas V alakúvá változnak, majd a hegységből kiérve a könnyen pusztuló homokos üledékes kőzetekből álló lankás dombsorok között érkeznek ki az olténiai síkságra.

3) *A Kapacina-hegység „szurdokgazdagsága”*. A hegység legfestőibb, egyben, domborzati, növénytani és mikroklimatikus sajátosságait tekintve legváltozatosabb térsége a mintegy 15 km hosszúságú 2 km szélességű mészkőtömeg, a Buila-Vânturarița masszívum. A jól karsztosodó jura mészkőből álló, kiemelkedő tájképi szépségű gerincen cukorsüvegszerű mészkőcsúcsok (pl. Stogu) magasodnak 1800 m fölé. Ez várfalszerűen a felszínre bukkanó gerinc a szelektív lepusztulás révén kipreparálódott egykori antiklinális perem maradványa egyben a hegység legnagyobb kiterjedésű térsége (2. ábra).

A Buila-Vânturarița gerincbe varázslatos szurdokvölgyeket fűrészeltek maguknak a kristályos főgerinc felől érkező bővizű patakok. E sokszor tökéletesen függőleges, sőt néhol túlhajló sziklafalakkal harántolt szurdokok jelentősen növelik a hegység geo- és biodiverzitását. A hűvös mikroklimájú mély völgyek számos növényritkaság élőhelyei, a sziklafalak oldalában tucatnyi egykori forrásbarlang szájadéka nyílik. Nem csoda hát, hogy a mészkőgerinc 4186 hektáros területét 2005-ben Nemzeti Parkká nyilvánították. A szurdokvölgyek közül mélységével, szépségével, vadregényességével kiemelkedik a Cheia- azaz Kulcs-szurdok. Talán nem véletlenül kapta ezt a nevet, hiszen ez a „kulcsa” a meredek mészkőgerincen való átjárásnak.

2. ábra. Az Oltet-patak szurdoka feltárja a Jura mészkő gyűrt szerkezetét

Nehéz megadni a választ arra a kérdésre, hogy melyik a Kárpátok legmélyebb szurdoka. A Cheia mindenesre a toplistás helyezést érdemel ebben a képzeletbeli versenyben. Jellemző, hogy még a főgerinc felé vezető erdei út is elkerüli, és a szomszédos alagúton keresztül lehet csak gépjárművel áthaladni a mészkőgerinc alatt. E sorok szerzőjének (és talán tanítványainak is) életre szóló élményt jelentett, amikor a Cheia-patak vizében gázolva járta be a néhol csak két-három méteres szélességű szurdokot. A Cheia-szurdok előterében egy ritka növényföldrajzi jelenséget figyelhet meg az avatott szemlélő. A növényzet Kárpátokban megszokott vertikális övezetessége a szurdok hűvös mikroklimája miatt megfordul, és a gyakori hőmérsékleti inverzió nyomán növényzeti inverziót is megfigyelhetünk, azaz míg tülevelű erdő (tisza) nő a völgytalpon, addig a tölgyesek a magasabb térszíneket, a völgyoldalt foglalják el.

A Cheia-szurdok szépsége páratlan, túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a Békás-szoroséval vetekszik. Ez utóbbival ellentétben itt nincs közút az alján, így csak a vízben gázolva ismerhetjük meg a tükörsimára csiszolt falú evorziós üstök világát. Sajnos a mészkőgerincet keresztben metsző másik két szurdok, a Bistrița és az Oltet-szurdokok csendjét gyakran zavarja meg az aljukon végigdübörgő erdészeti járművek, teherautók zaja (3. ábra).

A Kapacina-hegység mészkőszurdokainak kialakulása háromféle folyamat összjátékaként értelmezhető. A legjelentősebb folyamat minden bizonnyal az úgynevezett „átöröklés” azaz epigenetikus völgyképződés: a mészkövet egykor fedő lazább üledékeken folyó patakok miután bevágódásuk során elérték a keményebb mészkövet, a változó kőzetminőség miatt immár meredek szurdokszerű völgyeket kialakítva folytatták eróziós munkájukat. Emellett minden bizonnyal közrejátszhatott e csodás természeti jelenségek kialakításában a víznyelőkben eltűnő karsztos bűvópatakok felszín alatti eróziós tevékenysége is. Bár az egykori barlangüregek felszínre szakadására utaló barlangroncsokkal nem találkozhatunk a szurdokok oldalában, de a sziklafalakon nyíló hajdani forrásbarlang üregek beszédesen jelzik, hogyan süllyedt folyamatosan a karsztvízszint az utóbbi év százazredek alatt. A tektonikai hatások is közrejátszhattak a meredek lejtők formálásában, hiszen a mészkőgerinc emelkedése, vagy az olténiai síkság süllyedése is befolyásolta a bevágódás ütemét, a lejtők meredekségét. Minden bizonnyal ezekkel a fiatal, harmad és negyedidőszaki tektonikai mozgásokkal magyarázható, hogy a hegység gazdag gyógyvizekben.

3. ábra. Az Olteț -patak epigenetikus szurdoka

A gyógyvizek szintén a Kapacina-hegység egyedi természeti adottságának számítanak a Déli-Kárpátok hegységei között. Beszédés nevű a Kapacina-hegység déli peremén található Băile Olănești- (Olanesti fürdő) neve, ahol több mint 20 kenes, jódos, sós forrás fakad.

A természetföldrajzi adottságok a *tájhasználat változatos* formáinak kialakulását tette lehetővé, az itt megtelepülő románság számára. A Déli-Kárpátok más hegységeire is jellemző fakitermelés, és transzhumáló pásztorkodás (főként a Borescu-felszín 2000 m körüli gerincein jellemző juhtartás) mellett ez a terület egyéb táji adottságokat is kínált az itt élőknek. Băile Olănești gyógyvizeit már a XIX. században is hasznosították. A kommunista pártállami időkben a kisvárost szinte teljesen elzárták a külvilágtól, hisz a fürdőit kizárólag a Ceaușescu rezsim bennfentesei látogathatták. Manapság már több modern szálloda várja itt a pihenni, gyógyulni vágyó vendégeket.

A hegység vadregényessége, zártsága remek lehetőséget kínált a vallási elmélyülésre vágyó szerzetesi közösségek számára. A XVI. századtól kezdődően sorra nyíltak a kolostorok apácázárdák (4. ábra).

A messze földön híres kolostorok, (a Horezu apácázárda 1993-óta a Világörökségi helyszín) mellett kisebb, mindössze néhány fős szerzetesi közösségek is kialakultak a mészkőgerinc tövében. Ezek az úgynevezett szkitik (pl. Pahomie, Patrusa) ahol mindig szívesen fogadják a fáradt vándort egy tányér levesre, vagy akár szállásra. A kolostorok közül néhányat a görögországi Athosz hegyről irányítanak, ezért kizárólag férfiak által látogathatóak.

4. ábra. A Horezu kolostor 1993-óta a Világörökség része

A Kapacina-hegység déli peremén Ocnele Mari község határában található Románia egyik legnagyobb sóbányája, mely jelentősége és termeinek mérete vetekszik a parajdi és a tordai sóbányákéval (5. ábra).

5. ábra. A *Jakucs László Nemzetközi Középiskolai Földrajzverseny* 2015 évi győztesei az Ocnele Mari sóbányában

A Kapacina-hegység színes, változatos világa kiváló lehetőségeket kínál tehát a geomorfológiai, botanikai, tájföldrajzi, vagy akár vallásföldrajzi, szociálgeográfiai tárgyú kutatások számára is.

Irodalom

- LESS Nándor: 1988 *A Kapacina-hegység természeti földrajza* (kézirat) 9. p.
PINCZÉS Zoltán: 1995. *A Déli-Felföld természeti földrajza (Déli-Kárpátok és a Bánsági-hegyvidék)*. KLTE. Debrecen. 149. p.
SZABÓ Ödön: 1998. A Căpățînii-hegység. *Földrajzi Közlemények*. 122. (46.) köt. 1-2. sz. 59-70.pp.

Internetes hivatkozások

- TUDOR Claudia, FLUERARU Cristian: 2004 A Kapacina-hegység domborzata. Internet 1: <https://www.romaniadigitala.ro/ro/detalii.php>
A Buila-Vânturarița mészkőgerincet lejtőkategória térképe Forrás: Internet 2: http://www.buila.ro/photo_ro [letöltés időpontja: 2016. 02. 21.]

Szilassi Péter, Szeged